

RELIGIONSUNDERVISNING SETT I BAKSPEILET

Kari Repstad og Inger Margrethe Tallaksen

I ryddesjauen etter et langt liv som religionslærere i videregående skole dukker det opp noen minner og refleksjoner om religionsfaget og undervisninga som vi fikk lyst til å dele med dagens religionslærere. Det er litt løst og fast fra religionsfagets historie i videregående skole, sett med våre lærerøyne.

Til sammen har vi over hundre års erfaring med å undervise i religionsfaget i videregående skole og i lærerutdanning, mest på Praktisk Pedagogisk Utdanning ved Universitetet i Agder. Vi synes begge at vi har vært heldige som valgte religion som ett av fagene våre. Det har vært en utrolig flott og spennende reise med interesserte elever og studenter som har hengt med i vår undervisning.

Faget het opprinnelig Kristendoms-kunnskap, og læremidlene var godkjent av Kirke- og undervisningsdepartementet. Læreplanen het undervisningsplan og hadde bare noen få endringer fra planen som kom i 1953. Faget var konfesjonsbundet. De elevene som ikke var medlemmer av Statskirka kunne få fritak fra undervisninga, men det var få elever som søkte fritak. Vi opplevde faktisk at et par elever syntes faget hørtes så spennende ut at selv om de ut fra egen bakgrunn var fritatt fra undervisningen, bad de om å få være i timene. Og det fikk de.

Faget byttet i 1976 navn til Religion, og fra 1994 het faget Religion og etikk. (Se oversikten bakerst i artikkelen.)

De første årene var det heller ingen, eller bare noen ganske få, elever med annen kulturell bakgrunn enn den norske. Det betød at få av elevene hadde liten kunnskap om andre religioner enn kristendommen i utgangspunktet. Det var kanskje en av grunnene til at faget opplevdes som interessant.

Som unge og nyutdannede fra PPU – som den gang het Pedagogisk seminar - fikk vi nok noen ideer om hvordan undervisninga skulle være, men varierte arbeidsmåter ble bare i liten grad diskutert. Derfor gikk vi nok ut fra PPU med tanken om at forelesningsformen var idealet. Oppgaver og litt gruppearbeid ble også anbefalt, men ut over det var mye overlatt til den enkeltes oppfinnsomhet og til læreboka. Og i læreboka som vi brukte, sa forfatteren at den egnet seg for «ensidig pensumlesing, elevforedrag, gruppearbeid og sær oppgaver». Dermed var egentlig føringene for vår undervisning

som nyutdannede lagt, i alle fall det første året. (Håkon Strøm: Religionskunnskap og religionshistorie, 1970)

Denne artikkelen skriver vi sammen. Derfor blir det en blanding av individuelle minner og noen felles tanker og opplevelser.

Kari:

Jeg startet med å undervise i 1972, i en forsøksklasse som gikk 2-årig grunnkurs med 3.påbygningsår. Elevene på to-årig grunnkurs kunne kombinere allmennfag med et yrkesfag, som kunne være elektrofag, maskin- og mekaniske fag eller tegning, form og farge. Klassen jeg startet med var lagt til Elvebakken yrkesskole i Oslo. Det var et helt nytt skoleslag som få underviste i, og som eneste religionslærer på skolen var det heller ingen å spørre om råd. Det var å få utlevert timeplan og lærebok, kanskje sveive opp noen oppgaver på spritduplikatoren og starte undervisninga. Religionsfaget lå på 2.trinn på grunnkursene. De to-årige grunnkursene og et påbygningsår var lagt til yrkesskolene rundt om i landet, og da jeg flyttet til Stavanger i 1973 var skoleslaget lagt til Stavanger Yrkesskole.

Elevene på to-årig grunnkurs med påbygning skulle gå ut av religionsundervisninga med samme kunnskap som elevene som gikk på gymnaset. I tillegg skulle de ha en yrkesfaglig utdanning. Det var nokså vanntette skott mellom skoleslagene på begynnelsen av 1970-tallet, og jeg opplevde ofte at det var vanskelig å få andre religionslærere til å forstå at religion var et fag på en yrkesskole. Kollegene fra gymnaset måtte komme som sensor i muntlig for å forstå at elevene hadde samme læreplan og eksamen som dem.

De kombinerte skolene kom i 1994. Der var det linjer både for allmenne fag og for yrkesfaglige studieretninger. De allmennfaglige klassene hadde alle religion, men religion var ikke fag på yrkesfag. Det å ha et religionsfag lagt til en kombinert skole, har nok ført til min interesse og arbeid for å få til religion og etikk også i yrkesfaglige utdanningsprogram. Jeg så at mange av temaene for eksempel i etikk, er aktuelle i mange av yrkesfagene.

Jeg kom til Kristiansand yrkesskoler i 1979. Den ble omgjort til en kombinert skole i 1994 med navnet Kvadraturen videregående skole. Skolen var kjent for mye utviklingsarbeid, både lokalt og sentralt. Et forsøk vi prøvde på var å utvikle religion valgfag. Vi tenkte at det var synd at elevene på 3.påbygningsår ikke hadde religion og etikk som fag. Vi lagde en plan for et valgfag og satte i gang med ledelsens godkjenning. Elevene fikk for eksempel mulighet for å sette seg inn i en selvvalgt religion, og islam og buddhisme var religionene som ble valgt. Elevene var interesserte og mange tok mot tilbudet om valgfaget. Problemene kom da sluttkarakteren skulle settes. Det var nemlig ikke et

godkjent valgfag i departementet. Vi måtte forhandle hardt for å få sette karakter, og fikk til slutt lov som et unntak, men valgfaget var ute etter det.

Arbeidet med religionsfaget var litt ensomt til å begynne med. Det var bare jeg som hadde religion som fag, men heldigvis fantes det kolleger på andre skoler som det var mulig å samarbeide med. Og, ikke minst kom tidsskriftet Religion og livssyn med jevne mellomrom fra 1985. Det gav inspirasjon og ny kunnskap som jeg hungret etter, særlig var det velkomment når det tok opp aktuelle temaer som kunne brukes i undervisningen. Etter hvert fikk jeg også mulighet til å engasjere meg i Religionslærerforeningen og i redaksjonen av tidsskriftet, noe som var til stor inspirasjon og glede.

Som nyutdannet var jeg veldig opptatt av å følge læreplanen, og jeg lot elevene få den utlevert. Det var kanskje ikke så vanlig på begynnelsen av 1970-tallet, men det virket som elevene syntes det var stas å bli tatt litt med på råd om når og hvordan vi skulle gjennomgå emnene, og det ble en vane som jeg hadde med meg i hele min undervisningstid. I begynnelsen var jeg også opptatt av å være grundig og få alt med, ikke noe skulle overlates til tilfeldighetene i mine timer, nei! Det var ikke noen Power Point til disposisjon, så tavla ble fullskrevet med viktige punkter. Og elevene noterte, for notatene kunne så brukes når de leste til prøve. Grunntanken var at alt måtte gjennomgås nøye. Det resulterte igjen at mange spørsmål på prøven var faktaorienterte, noe som ikke var uvanlig på 1970- og 80-tallet. Jeg gikk rett inn i en gammel prøvetradisjon. Det var først etter 1976- planen at det ble aktuelt med selvstendige vurderingsspørsmål. I kommentarene til 1976-planen stod det: «Det er et viktig mål med arbeidet med faget at elevane skal få både lyst og vilje til å vere sjølvstendige.»

Når jeg ser de første planene for timene, tenker jeg av og til: At elevene holdt ut! Planen så ofte slik ut: Først leksehøring. Når så et nytt emne var gjennomgått og punktene på tavla var notert og grundig kommentert, var tiden kommet til tekstlesing, oppgaver og en og annen gang diskusjon. Litt variasjon var det nok, ikke minst ettersom lærebøkene og oppgavene der ble mer utfordrende og spennende. Etter hvert brukte jeg i tillegg til lærebøkene, mye stoff fra aviser der jeg fant aktuelt religionsstoff. Da kunne det hende at timen ble snudd helt på hodet, og vi startet med samtale og diskusjon i stedet for tavla. Det skjedde for eksempel da avisen Fædrelandsvennen skrev om et nyreligiøst kollektiv som var etablert like ved skolen. Det ble et tema som vi fulgte i flere uker etter hverandre for det triggert elevenes nysgjerrighet på hva nyreligiøsitet var og på religion generelt. Og nyreligiøsitet ble eksamenstoff.

Det var spennende å undervise i religionsfaget, men noen ganger ble det litt vel spennende, og det er kanskje de spesielle enkelthendelsene en husker best. Som for eksempel når det kom læreplanrevisjoner og nye emner som skulle tas opp og diskuteres i undervisningen.

En gang diskuterte vi ulike syn på ekteskap og samlivsformer i etikktime. Læreplanen gav dekning for temaet. Time gikk fint syntes jeg, men rektor fikk telefon fra en forelder med spørsmål om hva det var jeg lærte elevene. Vi hadde snakket om ulike måter å leve sammen på, f.eks. samboerskap.

Da det kom i læreplanen at vi skulle ha et sammenlikningsperspektiv på religionene, hadde en elev spurt pastoren i en menighet om det gikk an å sammenlikne kristendommen med andre religioner. Han svarte nei, og vi måtte gå en runde i klassen med lærebokas oversikt over alle elementene i forskjellige religioner. Det ble grunnlag for mye undring og tanker om levde religion.

Den heftigste diskusjonen kom kanskje når det gjaldt spørsmålet om å vise Muhammed-karikaturene i klasserommet. Diskusjonen gikk høyt på lærerrommet og også på Praktisk Pedagogisk Utdanning der jeg underviste. En del mente det var viktig å vise elevene hva det dreide seg om, mens jeg ikke ville vise karikaturene. Jeg mente vi kunne få fram noen poenger og en diskusjon uten å vise dem i klasserommet. På det tidspunktet hadde vi muslimske elever i klassene, og undervisningen kunne lett bli problematisk for dem.

Den viktige diskusjonen om hvordan islam presenteres kom opp igjen da undersøkelser viste at elever mente at islam ofte, også i religionstimer, får et negativt fokus. De opplever at det er slitsomt for dem å bli sett på som representanter for islam. En del av årsaken til det er nok at islam ofte får en negativ fremstilling i mediene. Når vi som lærere bruker disse oppslagene, får undervisningen lett en slagside. Det er derfor viktig å la elevene selv komme til orde. Jeg husker en elev med muslimsk bakgrunn som skulle presentere sentrale trekk ved islam (etter læreplanen fra 2006) og som hadde med Koranen. Hun behandlet den slik muslimene gjør, og så leste hun noen viktige surer på arabisk. Det ble først helt stille i klasserommet, så haglet det med gode spørsmål. Det virket som lille grepet åpnet for en positiv nysgjerrighet hos elever som ellers var litt skeptiske til islam. Eleven sjøl ble tydelig oppmuntret, og hun svarte til og med ja da jeg spurte om hun kunne komme PPU og presentere islam der.

Arbeidsmåtene mine var nok tradisjonelle og nær knyttet til læreplanen i starten, men da Inger Margrethe og jeg ble kjent med samarbeidslæringsmetoden i 2005, prøvde jeg den ut gjennom et helt år og ble overbevist om at den egnet seg svært godt for religion og brukte den i alle klasser seinere. Særlig det å skulle bygge opp elevenes kunnskaper og sosiale kompetanse fra å snakke to og to i par, fire og fire, i hel klasse og til slutt stå alene og diskutere og stå for egne meninger var nyttig og morsomt. Arbeidsmåten gjorde at mange elever kom over kneika når det gjaldt å ta ordet i klassen. Det følte trygt så de, å snakke med noen i par eller gruppe før de lot sin røst høre i samlet klasse. Siden overførte vi arbeidsmåten til studentene våre på PPU, vi tenkte at de da ville ta med seg

metodene ut i sin praksis, noe de i høy grad også gjorde. Det var en effektiv måte å bidra til variert undervisning ute i skolen.

Da filosofi kom tydelig inn i læreplanen i 2006, fikk jeg midler til å kjøpe inn små krakker som kunne stables i et hjørne når de ikke var i bruk – dette var fordi jeg ville understreke at det å ha filosofi på timeplanen var noe annet enn bare å lære om filosofer. Når vi hadde filosofi - eller også når vi diskuterte etiske spørsmål - satt elevene i sirkel på krakkene, og undervisning og samtale foregikk alltid der. Utgangspunktet var filosofen Løgstrups tanke om at når en ser en annens ansikt, snakker en annerledes til hverandre, altså praktisk nærhetsetikk. I tillegg fikk vi variasjon i rammene omkring undervisningen. Utgangspunktet for mange av samtalene våre i filosofi var de små og enkle bøkene Tenkofil fra Omnipax og Dialogos fra Fagbokforlaget. Elevene likte det, og ofte møtte de meg i gangen med spørsmålet om vi skulle sitte på «religionskrakkene» i dag. Det ville de gjerne.

Et muntert minne fra filosofitimen er da vi inviterte en filosof fra Universitetet i Agder som kom og snakket begeistret om hva filosofi var og hvordan en kunne drøfte filosofiske spørsmål. Elevene så ut som de fulgte godt med, men helt til slutt var det en av elevene som rakte opp hånda og stilte spørsmålet som kanskje flere av elevene satt med: «Får du penger for det der?»

Inger Margrethe:

Det var kamp om å få undervise i religion. Jeg ble ansatt på Kristiansand handelsgymnasium og handelsskole i 1981 med fagkrets matematikk og religion. Faget hadde byttet navn fra kristendomskunnskap til religion i 1974, og fritak kunne nå bare innvilges for elever som var medlemmer av et ikke-kristent religiøst samfunn. Jeg opplevde ikke at noen elever søkte fritak. Skolen hadde to studieretninger: Allmenne fag med bedriftsøkonomi som obligatorisk fag – en etterlevning av gamle handelsgymnasium som skolenavnet viser - og Handel og kontor. Det var bare på allmenne fag elevene hadde religion som fag, og skolen hadde bare fire paralleller her. Da jeg ble ansatt, var det to menn som hadde delt på religionsklassene i mange år, og de var ikke så villige til å slippe meg til. Jeg fikk ikke undervise i religion før en av dem fikk permisjon. Da hadde elevene 1 uketime i 2.klasse og 2 uketimer i 3.klasse. Det ble mange elever å holde styr på! Det var et stort gode da alle tre timene ble flyttet til siste året.

Arbeidsmåtene var tradisjonelle. Også hos meg var det mye lærerstyrt undervisning og høring i lekse. Når nytt stoff skulle presenteres, var det jeg som hadde styringen - noen ganger var det rene forelesninger, noen ganger lærerstyrt samtale. Tavla var flittig i bruk. Etter hvert fikk vi transparenter, og vi kunne da forberede punkter på forhånd og vi kunne til og med vise bilder av hellige bygg og andre ting vi omtalte i undervisningen. Det var fremdeles slik at vi satte vår ære i ha

det rolig i klasserommet i tilfelle rektor eller en annen lyttet ved døra. Elever ble nok satt til å samarbeide med oppgaver, men det var viktig at det gikk rolig for seg, og at de bare hvisket sammen. Og vi hørte elevene i lekser. De første årene en og en, og vi skrev ned karakter på prestasjonen. Etter hvert fikk høringen mer form av en klassesamtale, og nå skrev vi ned pluss i boka på de elevene som hadde vært aktive og viste at lekser var lest og fordøyd.

Elevene var selvfølgelig ulike når det gjaldt kunnskap og interesser. Jeg husker spesielt en klasse der majoriteten var så interessert at uansett ville de ha mer; en ønskesituasjon! De ville til og med at jeg skulle gå mer i dybden på diskusjonen angående kristologien i oldkirken – og da brukte vi selvfølgelig god tid på dette!

En annen klasse var uinteressert i nærmest alt. De var passive, men satt og noterte til prøven. For god karakter ville de ha. Og det kunne de få, selv med denne manglende innsatsen, for elevene på 80-tallet ble i stor grad vurdert på bakgrunn av to skriftlige prøver vi hadde til hvert karakteroppgjør. Jeg husker vi hadde seriøse diskusjoner på lærerværelset om det var mulig å la elevenes muntlige innspill være en del av karaktergrunnet. Det endte stort sett med at karakteren ble gjennomsnittet av de skriftlige prøvene. Og den eleven som kunne læreboka på rams fikk god karakter. Det var ikke så mange refleksjonsspørsmål verken på prøvene eller i undervisningssituasjonen. Når det gjelder denne spesielle klassen, husker jeg at jeg var helt fortvilet og gruet meg til å undervise dem. Det som snudde klassen, var at jeg prøvde meg med fortellinger som inngangsport til emnene vi skulle jobbe med. Fortellinger er noe jeg har hatt glede av i alle år senere. På UiA har jeg fått lov å bli opplært og etter hvert samarbeide med Fridunn Tørå Karsrud som er forteller og lærer på UiA. Hun har lært meg mye, og jeg ser enda tydeligere nytten av og gleden ved å bruke fortellinger i undervisningen. Dette har jeg brukt mye i lærerutdanningen. Og så har jeg skjønnet at hvis du skal bli en god forteller, må du øve og øve.

Ellers hendte det at jeg tok med elevene på ekskursjon. Vi var i den katolske kirke, og dette var en ny opplevelse for de fleste. Jeg husker med gru første gang jeg hadde med elever her, for vi hadde ikke planlagt spørsmål til ekskursjonen, og elevene stilte spørsmål som gjorde at jeg ikke var noen stolt religionslærer. Vi hadde ikke lært på PPU hvor viktig det var med godt for- og etterarbeid til ekskursjoner, og jeg måtte lære det ved å se det i praksis. Vi var også i Oddernes kirke som var skolens nabo; dette var et forsøk på å samarbeide med historiefaget. En gang greide vi å reise med en 3.klasse til Oslo; også et samarbeid med historielærer. Vi besøkte blant annet Storting, moske, hindutempel og kloster. Det var stort for både elever og lærere. Jeg husker ennå fredagsbønnen i moskeen da klassen skulle sitte oppe og observere bønnen – da går en av klassens muslimske gutter ned og deltar i bønnen. Det ble en sterk opplevelse for både elever og lærere!

Kari og Inger Margrethe:

Hjelpemidler i undervisningen

I løpet av alle disse årene har vi sett en stor utvikling av hjelpemidler i undervisningen. I begynnelsen måtte vi for eksempel ut av klasserommet når vi skulle se film. Skolen hadde noen få filmer, men etter hvert kom også AV-sentraler der vi kunne låne filmer og til og med kjøpe filmer! Litt tungvint var det at filmene måtte hentes og leveres litt utenfor bysentrum og lånetida var kort. Filmene vi kunne leie var gamle, og ofte sleit filmen seg på rullen og måtte skjøtes. Vi hadde enge filmrom og vi måtte bestille rommene i god tid. For elevene var det en kjærkommen variasjon. Vi var nok lite flinke til å la filmene bli en integrert del av undervisningen, vi hadde lite forarbeid og etterarbeid, så mange elever oppfattet det nok mer som underholdning og var glade når film stod på programmet.

Vi brukte ulike filmer, for eksempel filmen Yentl som handlet om et jødisk samfunn i Øst-Europa med en syngende Barbara Streisand i hovedrollen. Den var veldig populær da den gikk på kino. Det var her vi oppdaget hvor viktig det å gjøre elevene oppmerksomme på hva de skulle se etter når de så spillefilmer i religion. De fikk utlevert et skjema som de skulle notere på underveis, for de skulle ikke bare oppleve filmen, de skulle også ta med seg kunnskap. Her var det historiske forhold i Øst-Europa på slutten av 1800-tallet, pogromer, kvinnesyn, jødernes forhold til skriftene, giftemålspraksis og klær. Vi brukte filmen helt til en gjeng gutter bad pent om å få slippe, det ble for mye «kvinnesang» som de sa. Da skjønte vi at den var utdatert.

Vi brukte ikke bare film. Vi hadde også Skolekringkastingen i radio med relevante programmer, når det gjaldt de enkelte religionene og ikke minst var det innslag om etikk. Titlene på programmene vi leide kunne være: Abraham, Moses og de andre, Shtetel – Øst-Europas fromme jøder, Kan jeg tro når vitenskapen sier at----? Holdninger og livssyn og Kristent livssyn og politisk engasjement.

Musikken vi brukte i faget kom fra grammofonplater og så seinere kassetter. Et kjennetegn på en aktiv religionslærer var at hun halte rundt på radio- og kassettpiller i tillegg til klassesett av Bibler. Det ble litt lettere da cd-ene kom, og ikke minst var de cd-ene som var tilpasset pensum mye brukt, for eksempel lagde forlag cd-er med musikk fra ulike religioner og tradisjoner. Ellers var vi på jakt etter musikk i butikker hjemme og på reise. Cd-ene var fine til å starte undervisningen med. Da var det viktig å sitte helt stille og prøve å fange noe av stemningen før vi gikk i gang med temaet musikken var knyttet til.

Elevene har hele tiden gitt uttrykk for at religionsfaget er et fint fag. Til å begynne med skyldtes det nok at vi underviste om religioner som virket fremmede og til dels eksotiske og dermed spennende for dem, men også at de kunne gå i dybden på kristendom og se den fra ulike perspektiver. Og faget åpnet for diskusjoner. På Sørlandet var ikke diskusjoner om religion det som stod først på dagsorden, derfor var det nok interessant for mange å prøve ut standpunkter. Det var 1976 -planen som først hadde oppfordret til det. Det betydde en større endring av religionsfaget i forhold til da vi gikk på gymnaset. I kommentarene til planen sies det: «Når ein innfører viktige livssyn og verdiholdningar i undervisninga vil det vere naturleg å ta opp grunndrag av kristen etikk, human-etikk, kristen og profan humanisme, materialisme, marxisme og pluralisme.» Dette var alle temaer som ungdommen og lærerne var opptatt av. Og lærebøkene fulgte opp, forslagene til etikkemner i Egil Elseths bok *Valg og vei* fra 1980 viser det tydelig:

- Ungdom og sex
- Ekteskap- arne og arena?
- De homofile-minoriteten vi glemte
- Rase og raseri
- Mållaust liv har og en mening
- Fosterdiagnostikk
- Trenger vi hjelp til å dø
- Kong Alkohol- lasaron i smoking
- Kjønnroller
- Økologi- samspillet i naturen

Temaene krevde at vi kunne mye om dem og vi brukte mye tid på å oppdatere oss, for de var ikke akkurat pensum i utdanningen vår. Siden har vi tatt med oss den erfaringen og vært forberedt på endringene som har kommet hver gang vi har fått ny læreplan. Det er det som betyr å ha «endringskompetanse» har vi sagt til PPU-studentene våre.

Spørreundersøkelser

Det var ikke bare samfunnet og læreplanene som endret seg. Det gjorde elevene også. Men fremdeles var vårt inntrykk at elevene likte faget godt. Det hadde vi lyst til å finne mer ut av. Fra 2005 og fram til 2013 hadde vi små spørreundersøkelser i religionsklassene våre. I tillegg gjennomførte Kari en spørreundersøkelse på andre skoler i og utenfor Agder. Vi spurte om elevenes syn på religionsfaget i videregående skole, elevenes kjennskap til læreplanen, viktige temaer i faget, arbeidsmåter og lærebøker og til slutt elevenes syn på religionslæreren. I alt fikk vi grundige svar fra nærmere 200 elever. Kari skrev en artikkel om undersøkelsen i Religion og livssyn 1/2016.

Elevenes hovedsyn var: Religion og etikk-faget er viktig. Begrunnelsene var litt forskjellige og spente fra at «Vi lærer om andre religioner og kulturer slik at vi kan forstå andre mennesker bedre» til at elevene i den flerkulturelle klassen mente at alle burde ha religion i skolen fordi faget bidro til mindre fordommer hos dem selv og mot dem selv.

Læreplantolkinga overlot elevene stort sett til læreren. Men mange mente at de viktigste målene var det som omhandlet islam og de var opptatt av buddhismen, og så nevnte de blant annet religionskonflikter.

Det var lite entusiasme å spore når det gjaldt lærebøkene. De ville heller ha sammendrag og finne stoff på Internett enn å lese bøkene som de syntes inneholdt alt for mange navn og tall.

Synet på religionslæreren var klare og entydige. Vi tenker, sånn i ettertid, at svarene oppfordret også oss som lærere til å reflektere over eget arbeid som religionslærer.

- Hun må like faget og kunne snakke engasjert
- Hun må kunne faget
- Hun må bruke forskjellige arbeidsmåter
- Hun må vise forståelse for betydningen av religionsfaget
- Hun må være åpen for alle religioner
- Hun må forholde seg likt til alle religioner
- Hun bør ta kristendommen på lik linje med andre religioner
- Hun må ikke dømme elever ut fra det de mener i religion
- Hun må være nyansert og reflektert
- Hun må vise positive og negative sider ved religionen og livssynet
- Hun må åpne for at elevene kan drøfte og vurdere
- Hun må være et forbilde for elevene
- Hun må vise toleranse, respekt og gode moralske holdninger
- Hun må plassere faget inn i samfunnet
- Hun må være rettferdig
- Hun må være litt morsom, og helst litt pen (!)
- Hun må være en god forteller
- Hun må være nøytral

Det siste kravet kom om igjen og om igjen i svarene. Dette var et godt utgangspunkt for å snakke om dette begrepet, hva er det å være nøytral, går det an å være nøytral, er det virkelig ønskelig?

I spørreundersøkelsen sier elevene klart: Variasjon er viktig. Konkretisering er viktig. Videre liker de diskusjoner, ekskursjoner, besøk i klasserommet av representanter for ulike religioner og livssyn, film, rollespill, at lærer viser religiøse ting, feltarbeid og å smake på religionsmat. Vi tror nok at elevene helst nevner de arbeidsmåtene de har blitt utsatt for, de vet jo ikke om så mange andre. Når vi tenker tilbake, så prøvde vi ut mange av disse arbeidsmåtene, av og til med litt vekslende hell. Vi har begge opplevd at besøk i klasserommet av representanter fra samfunn har blitt noe annet enn det vi mente var avtalt. Det har utviklet seg til ren forkynnelse eller bønn for elevene. Da var det som lærer vanskelig å avslutte på høflig måte, mens elevene selvfølgelig syntes det var «kjempeinteressant». Når det først ble slik, var det en naturlig mulighet til å snakke om religion som levd liv og ulike perspektiver.

Konkretisering

Elevene syntes at konkretisering var viktig og gikk nesten sport i å tenke hvordan det kunne få det til slik at de fikk både kunnskap og anledning til å reflektere. De likte spesielt godt «religionskassa» med ting fra forskjellige religioner, noen kjøpt og noen fått. Tingene gav åpning for en annen tilnærming enn bare å snakke om dem, og elevene var nysgjerrige. Særlig ble det spennende når klasserommet var dekket med bønneflagg, lys, ikoner, keltisk kors, osv., da sammenliknet vi og undret oss over hva alt betydde. Noen ganger var tingene bare fra en religion, andre ganger var alle tingene framme og elevene gikk rundt og så og tok på dem. Også mat fra religionene var vellykket, men det krevde litt mer av forberedelse for å få det til. Det var ikke nødvendig å ha hele måltider, en liten smakebit var ofte nok. Vi kunne presentere noen av elementene i sederfatet i den jødiske påsken – for eksempel fruktblandingen som skal minne om leiren slavene brukte under murerarbeidet i Egypt, saltvannet som skal minne om tårene jødene felte under slaveriet, hardkokt egg som skal symbolisere sorg over at templet ble ødelagt. Et annet eksempel er at vi som innledning til å snakke om den muslimske id-feiring, pakket inn bittesmå presanger til hver enkelt elev.

Ikke alle elevene var like interesserte i å bare høre om religion. Når så ett av kompetansemålene var at eleven skulle kunne presentere hovedtrekk ved religions- og livssynsmangfoldet i lokalsamfunnet, og et annet var å presentere kunst og materielle uttrykk etter 2006-planen, dro de ut med kameraet og kom tilbake med bilder som de presenterte for klassen. Da hadde de bilder av mange kirker og religiøse forsamlingshus, og dem var det mange av i Kristiansand. Det var morsomt når de erklærte at de så på religion i Kristiansand med «nye øyne»! - Og ikke minst kom de tilbake med bilder av ting de mente måtte være religiøse symboler, gjerne fra smijernsgjerder og pynten på murhus fra 1890-tallet. Det ble opptakten til at vi måtte se nærmere på

religiøse symboler. Vi fant mange på Internett, og så gikk vi på ekskursjon og endte med symboljakt i Kristiansand domkirke.

Ulike perspektiv fikk vi også fram ved å studere bilder – blant annet en samling med bildekopier av Jesus. Vi hadde Henrik Sørensens maleri med den blonde Jesus, et maleri som viste Jesus som en mann fra Midtøsten, ikon med Jesus som motiv. Det som vakte mest reaksjoner, var et bilde fra Afrika av Madonna med Jesus på fanget – begge var helt mørke. Det var interessant å se elevenes reaksjon. Det var uvant og rart for dem å se Jesus fremstilt som noe annet enn en blond mann.

Erfaringene med Jesus- bildene var god, og vi gikk i gang med å male ikoner (riktignok med vannfarger og med ferdig tegnet modell på papir). Vi fargela mandalaer for så å ødelegge dem etterpå som symbol på livets forgjengelighet. Det ble morsomme timer. Elevene koste seg og brukte lang tid, og til eksamen viste de at var flinke og entusiastiske når de ble spurt om hvilken betydning bilder og symboler har i religioner. De ville også henge opp bildene i klasserommet, «sånn som da de var små.»

Lærebøker

Lærebøkene har alltid vært viktige i Religion og etikk-faget, i hvert fall for læreren. Lærebøkene dekker som regel læreplanen godt, og vi må nok innrømme at også vi har jobbet mye ut fra lærebøkene. Vi har vært glade når bøkene har hatt gode og varierte arbeidsoppgaver. Nettsidene som har kommet til etter hvert har også hjulpet oss i arbeidet, selv om vi også må innrømme at det har tatt litt tid å bli fortrolige med nettbruken. En lang periode var det godt å ha elever som kunne le sammen med oss av vår klønethet for deretter være villige til å hjelpe.

Læreboka ble opplevd som en god støtte etter hvert som nye elementer kom inn i læreplanene. På mange måter var det noen få lærebokforfattere som kom til å få stor innflytelse over faget i skolen og på oss som lærere, særlig på 60-, 70- og 80-tallet, da det var få bøker å velge mellom. Olav Skjerpe, Håkon Strøm og Egil Elseth var først ute. Så kom forfattergruppa Victor Hellern, Jostein Gaarder, Henry Notaker og Ulf H. Stubbraaten med mange utgaver av sitt verk. Disse forfatterne kom til å dominere lærebokmarkedet for religionslærerne og dermed også religionsfaget. Egil Elseth og Håkon Strøm kom i tillegg tidlig med lærerveiledninger som var til god hjelp. Som religionslærere er vi nok preget av deres måte å nærme seg faget på, spesielt Egil Elseth som vi begge hadde som lærer på PPU. Vi husker ham og bøkene hans som veldig inspirerende.

Etter hvert ble lærebøkene både flere og mye mer omfattende. Et kjennetegn er at de skrives av forfatterteam. Sannsynligvis fordi hver av forfatterne har sine erfaringer og kunnskapsområder.

Bøkene oppleves som grundige. Ifølge våre små undersøkelser synes noen elever de er for grundige. Det ble oppfattet av Gaarder/Hellern/Notaker, og de utgav en miniversjon av en lærebok. Mange lærere syntes den var for ufullstendig og kort, men elevene likte den da vi tok den i bruk. Den gav muligheter for å trekke inn annet og ofte dagsaktuelt stoff, og vi utdypet emner som det var interesse for. Selv om boka kanskje tok litt lett på enkelte emner, overlesset den ikke elevene med navn og årstall slik de andre lærebøkene gjorde. Den var på mange måter mindre styrende. Samtidig ga den oss en utfordring når det gjaldt vurdering. Mange lærere mente det var umulig å bruke annet enn lærebokinnholdet som vurderingsgrunnlag. Brukte vi denne boka, ble det viktig å kunne dokumentere i fagrapporten hva vi hadde brukt som grunnlag utenom læreboka.

Læreplanene

Det har vært ganske lite diskusjon om læreplanene i religion og etikk opp igjennom. Og - vi var veldig lojale mot dem, selv om vi av og til spøkte med det gamle lærerutsagnet: «Det er ikke den læreplan som ikke kan tilpasses min undervisning!» Vi brukte planene, men stolte nok også i stor grad på at lærebøkene hadde forfattere som hadde «tygd» planene og dermed la til rette for en undervisning i tråd med planene. Både vi og bøkene begynte stort sett med religionskunnskap som grunnlag før vi gikk videre med kristendommen, andre religioner og livssyn for å ta etikken til slutt. På våre praksisbesøk for PPU rundt på videregående skoler i Agder, så vi at de aller fleste lærerne og klassene vi besøkte la opp årsplanen i samme rekkefølge. Vi besøkte studentene i januar/ februar og da var de fleste klassene kommet til islam.

Bevisstheten om læreplanens betydning for undervisningen tror vi har økt med årene for vår egen del. Det har vært ulike ting som har bidratt til at vi har reflektert mye mer over planene: Tidsskriftet Religion og Livssyn, styrearbeid i Religionslærerforeningen, Fagforum for religionsfaget, fagseminarer, arbeid i læreplangruppa for 2006-planen, og ikke minst arbeidet på PPU. Nye temaer, målstyring, fokus på vurdering og krav om varierte arbeidsmåter har pekt seg ut som spesielt viktige.

Vurdering

Vurdering er en vanskelig sak. Vi skal forholde oss til forskrifter og vi skal være rettferdige; det er et stort ansvar. De første årene vi underviste, var det slik at vi ikke fikk lov å fortelle elevene hvilken karakter de hadde fått før de så det på karakterseddelen. Etter hvert ble det slik at vi skulle orientere elevene og delvis drøfte det med dem. De fleste elevene var realistiske når de gjaldt egen kunnskap og innsats, det gjaldt også de elevene som fikk de svakeste karakterene. På mange måter synes vi vurderingen ble lettere da vi begynte å lage tydelige vurderingskriterier i faget. Elevene likte det da vi slo dem opp på en plakat på veggen i klasserommet. Da ble det tydelig hva som krevdes av en god karakter.

Noe annet som bevisstgjorde elevene var når det på skriftlig/muntlige prøver ble bedt om elevens egenvurdering av svaret. Noen syntes nok dette var litt slitsomt, men som lærer var det interessant å se hvor godt de traff med egenvurderingen.

Elevens egenvurdering kunne se slik ut: «Over middels besvarelse. Jeg synes jeg har fått med en god del detaljer. Føler at jeg kunne svare en god del på alle spørsmålene. Jeg kunne skrevet mye mer om kristendommen. Det ble jo godt over en side, så jeg håper jeg fikk med det viktigste i alle fall. Jeg føler jeg oppfylte læreplanmålene godt. Jeg forteller om sentrale trekk: Gud, Jesus, Bibelen, historier etc. Jeg sammenlikner de to tekstene, det stod ikke noe om å tolke, kun sammenlikne. Jeg sammenlikner kristendommen med andre religioner. Jeg føler det gikk greit, lander rundt 5, kanskje.» Og 5 ble det.

Og her ble det 3. « - jeg mener selv at 3 er en karakter på denne oppgaven ettersom jeg ikke har gått nok i dybden og ikke har disponert tiden godt nok til å svare på alle oppgavene.» Karakteren stemte.

Tilbakemeldinger

Gjennom årene har vi fått mange tilbakemeldinger fra tidligere elever, både gjennom telefon og mer tilfeldige møter på gata. Det er morsomt. Noen ganger kan en til og med bli litt rørt. Som det postkortet som kom fra India. Det var en tidligere elev som var på tur med foreldrene og hadde besøkt et hindu-tempel. Hun hadde fått vist at hun kunne noe om hinduisme, og skrev begeistret at religion jo var nyttig. Eller som pakken som kom fra England med en lapp der det stod: «Vi (to tidligere elever) er au- pairer i England og har det helt topp. Vi fikk disse scientologi-tingene utdelt på gata. Da tenkte vi på deg. Du har jo de 200 scientologi -spørsmålene fra før, men vi håper at disse kanskje kunne være av interesse i religion." Vi hadde snakket mye om scientologi fordi det var mye omtalt i avisene og nå fikk jeg både bok, informasjonsbrosjyrer og plakater.

Utenfor klasserommet

Vi har fått være med på mye spennende arbeid gjennom årene. Av og til har det vært litt tilfeldig at vi har blitt spurt om å delta i aktiviteter, og noen ganger har vi selv aktivt oppsøkt utfordringer. Vi tar med noen eksempler, ikke minst som en oppmuntring til religionslærere om å se muligheter for å delta i utviklingsarbeid og om å bidra til videreutvikling av Religion og etikk på forskjellige plan.

SAMARBEIDSLÆRING – «MISJONSVIRKSOMHET»

Skolene i Kristiansandsområdet tok aktivitetskravet fra 2006-planen på alvor og hentet inn to pedagoger fra Toronto i Canada som var eksperter på Samarbeidslæring. De holdt kurs for lærere, og vi tente på arbeidsmåten. Samarbeidslæring ivaretok mange av arbeidsmåtene som 2006- planen la opp til ved at elevene skulle arbeide to og to, fire og fire og i stor gruppe og det var lett å få til både

diskusjoner, presentasjoner, dialoger osv. Vi ble svært inspirerte av tanken til pedagoger som Johnson & Johnson, Vygotskij og Dewey som alle var opptatt av at elevaktiv undervisning.

Så interesserte ble vi at vi dro på studietur til Toronto, og da vi kom hjem igjen tok vi arbeidsmåtene i bruk i Religion og etikk, og vi lagde kurs både for kolleger, hele skoler, lærutdanningene og ikke minst hold vi kurs for Religionslærerforeningen.

BØKER

Arbeidet med samarbeidslæring og kursene vi gav i forbindelse med det satte oss på tanken om å samle noe av det vi har lært gjennom våre mange år i skolen og videreformidle det til både studenter og lærere.

I 2006 ga vi ut «Variert undervisning- mer læring» på Fagbokforlaget. Den kom i nye utgaver i 2012 og 2019.

I 2014 kom så «Praktisk fagdidaktikk for religionsfagene» på Cappelen Damm Akademisk. Her brukte vi mange av erfaringene fra vår egen undervisning.

ETIKK FOR LÆRLINGESKOLEN (Hefte)

Våren 1992 utarbeidet lærere ved Kvadraturen videregående skole og representanter for NHO og LO et lærerveiledningshefte i etikk for lærlingskolen. Kari var leder for dette arbeidet.

RELIGION OG ETIKK, YRKESFAG

I 1984 satte Rådet for videregående opplæring (som var ansvarlige for skoleutvikling) ned en komite som skulle se på om religion og etikk skulle inn i yrkesfaglige studieretninger. Kari var leder av komiteen som kom med følgende innstilling:

1. Innen nåværende struktur: Etikk/religion bør integreres i norsk med samfunnskunnskap med ett eller flere obligatoriske emner fra etikkdelen.
2. Ved en eventuell ny struktur vil faggruppa anbefale to løsninger: *Enten* et eget fag på to timer i uka *eller* at Etikk og religion integreres i et nytt og utvidet norsk med samfunnsfag.

Diskusjonen viste tydelig at religion og etikk som fag stod fjernt fra yrkesfagene og at det mest realistiske var å få inn emner som omfattet yrkesetikk. Slik har det vært siden.

Religionslærerforeningen sendte seinere en forespørsel til Kirke og undervisningsminister Kristin Halvorsen og bad om at en måtte vurdere på nytt et religion- og etikkfag for yrkesfagene, men fikk til svar at det ikke var aktuelt. Vi sender utfordringen videre til dagens religionslærere, for det er mer aktuelt enn noensinne at de som er utdannet i yrkesfag og som skal jobbe med folk, kunder, pasienter har god kjennskap til religion og etikk.

LÆREPLANEN 2006

I 2005 ble Kari spurt om å være med i læreplangruppa som skulle arbeide fram en endring av læreplanen i Religion og etikk. Det opplevdes som en stor tillitserklæring, og arbeidet var spennende. Tanken på at planen skulle prege faget i mange år framover var også litt skremmende. Det var viktig å prøve knytte planen nær til samfunnsutviklingen og at elevene skulle få et bevisst og analyserende forhold til religioner og livssyn. Gruppa la derfor Ninian Smarts analysemodell som grunnlag i planen. Det var også spennende å oppleve et læreplanarbeid fra innsiden. Ikke minst var det interessant å se hvor mye Kunnskapsminister Kristin Clemet styrte læreplanene. Hun var klar på at læreplanverket skulle være en plan som aktiviserte elevene. Hun hadde blant annet en liste med aktive verb som skulle brukes i planen og litt uklare verb som for eksempel «kjenne til» skulle ut. Filosofi i skolen var også en av hennes hjertesaker, det emnet ble med i Religion og etikk-planen.

NY PLAN 2020 – HVOR GÅR VEIEN?

2020-planen er en del av Fagfornyelsen, og det blir spennende å se hva den gjør med faget. Den har færre og mer generelle kompetansemål enn tidligere planer, den har innført kjerneelementer og tverrfaglige tema og den har fremdeles med grunnleggende ferdigheter. Målet med de nye planene er at de skal samsvare med Overordnet del som ble vedtatt i 2017. Ønsket er at elevene i større grad skal bli reflekterende, kritiske og utforskende. Det at planen kutter ned på detaljnivået er begrunnet i at den skal legge til rette for dybdelæring. *Dybdelæring er å lære noe så godt at du forstår sammenhenger og kan bruke det du har lært i nye sammenhenger. Dybdelæring er altså mer enn faglig fordypning.* (Udir, 2019) Det blir også lagt vekt på bedre sammenheng mellom deler av faget og mellom de ulike fagene i opplæringen.

Planen skal ikke brukes før høsten 2022. Men den har fått en noe blandet mottagelse og har blant annet høstet kritikk for dette at kanontenkningen, det vil si at det er en kjerne av fagstoff som alle skal kunne, er ute. Planen legger stor vekt på at elevene skal lære om begreper, metoder og sammenhenger, og dette har blitt godt mottatt av mange. Men siden formalkunnskapene i liten grad er knyttet til konkret innhold, vil undervisningens innhold på ulike skoler bli svært forskjellig og det er rimelig å tenke at lærebøkene blir enda mer styrende enn de har vært for oss.

En utfordring til dagens religionslærere:

Her på slutten av artikkelen sender vi stafettpinnen videre:

- Delta aktivt i læreplanarbeid og utviklingen av faget.
- Gi elevene nok fagkunnskaper til å kunne håndtere utfordringer i et mangfoldig samfunn.

- Skriv lærebøker som bidrar å gjøre faget spennende – vi tror at også i framtida kommer lærebøkene til å styre mye av faget.
- Ta i bruk varierte arbeidsmåter. Ikke alle elever lærer på samme måte.
- Støtt opp om Religionslærerforeningens viktige arbeid og bidra aktivt i Religion og livssyn!

Oversikt

For å illustrere hva faget og vi har vært gjennom, har vi laget en liten oversikt over utviklingen:

[\(Skjema settes inn her\)](#)

Kari Repstad og **Inger Margrethe Tallaksen** har lang fartstid som religionslærere i videregående skole. De har arbeidet både som lærere, øvingslærere, veiledere, kursholdere og som lærerutdannere ved Universitetet i Agder. Begge har vært aktive i Religionslærerforeningen. Inger Margrethe har vært styremedlem og Kari har vært leder av foreningen. Hun har også vært redaktør av Religion og livssyn sammen med Rita Ims.

E-post: kari.g.repstad@uia.no og inger.m.tallaksen@uia.no